

<p>(۳) کسی کام کو اختیار کرنا۔ کام کرنا۔ کام میں مصروف ہونا (۵) کوچہ میں سکونت اختیار کرنا (۶) گوشہ نشین ہونا۔ گوشہ نشینی اختیار کرنا۔ (۲) اختیار گرفتن از دست کسی نامہنی</p>	<p>(۱) اختیار گذاشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت شدن از صاحب آصفی است (۵) دشمن خانگی از خصم بردن تبرا است بذا اختیار سر خود از زبان گذاری مؤلف گوید کہ بجز (اختیار گذاشتن) از اختیار دست بردار شدن است و لیکن از شدت ناامیدی و روزگار مرغان (ارو) اختیار باقی رہنا۔</p>
<p>بی اختیار کردنش پیدامی شود (ارو) (۱) اختیار حاصل کرنا (۲) اختیار سلب کرنا۔ اختیار ماندن استعمال۔ صاحب آصفی</p>	<p>مبعضی اختیار خود را بدگیری سپردن (ارو) (۱) اختیار دست بردار ہونا (۲) اپنا اختیار دوسرے کے سپرد کرنا۔</p>
<p>ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید کہ مبعضی قائم بودن اختیار باشد (خان آرزو) نامہنچو خانیچ اختیار مرغان سپردتہ بدست روزگار مرغان (ارو) اختیار باقی رہنا۔</p>	<p>استعمال۔ صاحب آصفی (۱) اختیار گرفتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید کہ مرادف اختیار کردن است کہ گذشتہ رشا پور طهرانی (۵) عشق و عاشقی شاپور مختارم</p>
<p>اختیار نمودن استعمال۔ صاحب آصفی</p>	<p>مبعضی ذکر این کرده از معنی ساکت شدن از صاحب آصفی است (۵) ہوش از نظر بزرگس مسم گرفته اند چون ساغر اختیار زد ستم گرفتہ</p>
<p>اختیار نمودن استعمال۔ صاحب آصفی</p>	<p>استعمال۔ صاحب آصفی</p>

<p>ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف گوید که معنی سبب اختیار شدن است که هشتن معنی فرو گذاشتن آمده و فرو گذاشتن اختیار معنی از دست دادنش باشد (امیر شهرستانی ۵) هرگز امیر کبیرم از دل نمانده ایم تا اختیار خود بنیم دوست هشته ایم (ارو) بے اختیار ہونا اختیاری دست افتادن مصدر اسکو ایک منت کے لئے نہیں ہیں۔ اختیار ملنا ہی اصطلاحی - معنی قدرت یافتن و اختیار ہونا کہ سکتے ہیں اور اختیار حاصل ہونا ہی -</p>	<p>آمدن باشد صاحب سرگذشت آورده وزیر همچوی فہد اگر اختیاری دست شتابقتند بحرف مرزا سلیم ہم پیش افتاده جای پدرش را خواہد گرفت (الخ) (ارو) اختیار میں ہونا (فقہہ امیر) جو کچھ میرے اختیار میں ہوگا درین نکرؤنگا۔ (فقہہ مؤلف) تیکے اختیار میں ہوتا مصدر اسکو ایک منت کے لئے نہیں ہیں۔ اختیار ملنا ہی کہ سکتے ہیں اور اختیار حاصل ہونا ہی -</p>
--	--

۱۷۸۴

انجستہ | قبول صاحبان برہان و جامع و سراج و ناصر و دہنت و شمس دانند پروان
 برجستہ آستان درخانہ را گویند صاحب رشیدی از لطیفی نہ آورده (۵) خنک آن سنگ
 کہ بر در بستہ باشند کہ بالینش از دست انجستہ باشد: مؤلف گوید کہ این مرگب
 است (از لالخ) کہ معنی خوش گذشت (جستہ) اسم مفعول از مصدر بستن پس (انجستہ)
 معنی خوش برآمده و این کنایہ باشد از آستانہ کہ از زمین بلند می باشد (ارو) و کہو آستانہ
انچہ | نفع اول و نیم فارسی بقول ضمیر برہان بر وزن فحجہ بحوالہ مؤید و نقل شرف نامہ
 معنی زرد طلاء و نقرہ و بحوالہ نقل قنیہ معنی مہری است از مس و در جای دیگر سکہ زرد را
 گویند و ترکان زرد را بچ را انچہ و اچچہ نامند (الخ) و صاحب شمس گوید کہ فارسی است
 معنی مہر و دم از زرد نقرہ و بقول غیاث معنی ریز کا زرد و رو پیہ گویند کہ بقاف نیز آمده و

ترکی است صاحب کتبه که محقق ترکی زبان است فرماید که (اچمه - بقاف) مانع سپیدی
 نقره - نقود - وراهم - و صاحب لغات ترکی (اچمه) یعنی سکه نقره آورده پس اصل
 این بقاف است و لغت ترکی (۱) کنایه از سکه نقره - فارسیان بقاعده خود قاف را بجا
 بدل کرده (اچمه) کرده باشند و باز بقاعده دیگر کاف را بنجای مجمه بدل کردند (اچمه)
 شد یا قاف را بر خلاف قیاس (خای منقوطة) کردند و این هم تصرف فارسیان
 است که سکه نقره را عام کردند و برای سکه طلا و مس هم آوردند و گیر هیچ حیف
 است که سندی پیش نشد - صاحبان لغات ترکی (اچمه) بنجای مجمه را ذکر کرده اند
 (ارود) (۱) نقرنی سکه (۲) طلائی سکه - تا بنی کاسکه - مذکر -

اخدر | بقول صاحب برهان و هفت و اندب و وزن صغیر (۱) برادرزاده خواهرزاده
 را گویند صاحب ناصری و جامع بر معنی اول قانع مؤلف گوید که این مرکب است از
 (اخ) و (در) اخ لغت عربی است بقول صاحب منتخب بالفتح یعنی برادر آمده و در
 بقول برهان بالفتح ترجمه باب و کثرت و مرتبه و نوع و جنس و درون (اخ) پس فارسی
 مجازاً این را معنی پسر گرفتند که من وجه بمقابله خانه یا کتاب مرتبه باب دارد و باعتبار
 درجه و مرتبه پدر مرتبه و دم است و باعتبار نوع و جنس هم باید یک رنگی دارد و باعتبار
 معنی درون - جگر گوشه و دلبند و جان پدر است باینی حال معنی حقیقی (اخدر) پسر برادر
 یعنی دوم یا اینکه مجازیت یا معنی دوم (اخدر) را منخف (اخدر) گیریم و اتفاق بیرون
 محققین عجمی صرف بر معنی اول است (ارود) (۱) پتیا (۲) بهانجا - مذکر

اخراج | کبسر اول بقول بہار (۱) برآوردن و فرماید کفارسیان معنی (۲) برآوردن گناہگار
 را از شہری یا دہی و بشہری یا دہی دیگر فرستادن و برآوردن شخصی از خانہ یا برطرف کردن
 ویرا از نوکری استعمال کنند و معنی شخص اخراجی یعنی آنکہ اورا از شہر یا دہیہ برآوردہ باشند
 مجازت است خان آرزو در چراغ ذکر این کردہ مؤلف گوید کہ این مجاز معنی حقیقی است
 و استعمال این در فرس بد معنی بامصدا و مرکبہ بقاعدہ فرس باشد کہ در مطقات می آید۔
 (ارو و) اخراج (عربی اردو میں استعمال) بقول امیر (۱) نکالنا خارج کرنا (۲) شہر بدر کرنا۔
 (ظفر ۵) سو دای سر زلف کا اخراج ہے مشکل ہے یہ مادہ ایسا نہیں جو سر سے نکل جائے

اخراج شدن (۱) استعمال - صاحب معنی آیا پیل ہے (ارو و) (۱) اخراج ہونا (۲) خروج
 ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف گوید کہ (۵) عشق کا دل میں عمل آج ہوا خوب
 (۲) اخراج شدن از مکانی | بمعنی خارج کردہ شدن از جا ہوا ہے صبر و آرام کا اخراج ہوا خوب ہوا
 و جلا وطن کردہ شدن (سليم ۵) تاب یک اتفاق امیر نے لفظ اخراج پر اسی مثال سے (شہر بدر
 ندارد از نزاکت گوش گل ہے زین زمین صبر و ایل کرنا) کے معنی پیدا کئے ہیں۔ (۲) خارج ہونا
 از بہر زمین اخراج شد ہے (بلا تشبیہی ۵) و ہونا۔

بیرون رفتن عقل از سر عاشق پیرس ہے کرد (۱) اخراج کردن | استعمال - صاحب
 تا فرمانی سلطان از شہر اخراج شد ہے (۱) یعنی آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف
 مطلق بر آمدن آمدہ (انوری ۵) مویا گویا کہ معنی برآوردن چنانکہ از سندش پیدا
 ہمدہ و مانند گراخراج شود ہے ہر کجا پیشہ بہ پہلو ہے (ظہوری ۵) و اشد بروی دل در حرف

<p>حکایتش بیاخراج حرف غیر زکام و زبان کنم: مؤلف گوید که از همین سند مصدر -- شده باشد - یای نسبت را بر لفظ اخرج</p>	<p>باشد مؤلف گوید که کسی که جلا وطن شده باشد - یای نسبت را بر لفظ اخرج</p>
<p>(۲) اخراج کردن حرف از کام و زبان یعنی حرف از زبان بر آوردن و ترک کردن - (ارو) (۱) نکالنا (۲) ذکر چه ژودینا - ترک کرنا - هر جا سوزلیست بیاخراجی چشم است هر جا آبست بیا (ارو) خارج البلد که سکتین یعنی شهر بدر - جلا وطن -</p>	<p>زیاده کردند (سودانی ۵) آشفته تلف اوست هر جا آبست بیا دیوانه چشم است هر جا خوابست بیا زندانی آه ماست هر جا سوزلیست بیا اخرجی چشم است هر جا آبست بیا (ارو) خارج البلد که سکتین یعنی شهر بدر - جلا وطن -</p>
<p>دالف) اخروش</p>	<p>الف بقول صاحب برهان ورشیدی و جامع و ناصری و کس</p>
<p>(ب) اخروشیدن صاحب سروری از منوچهر سند آرد (۵) خوشی و شادی امروز به ازدوش کنم بیا بچشم دست زخم نعره و اخروش کنم بیا صاحب رشیدی ذکر (ب) کرده گوید که به معنی خروشیدن و شور و غوغا کردن است و بقول خان آرزو در سراج شور و فریاد کردن صاحب نوادر ذکر هر دو کند و گوید که لغتی است از خروشیدن و اخروش صاحبان شمس و انند و موارد هم هر دو را نوشته اند مؤلف گوید که اخروشیدن اصل است و اخروش حاصل بالمصدر آن فارسیان در اول این الف وصلی آورده (اخروشیدن) (اخروش) کرده اند (ارو) الف اخروش فارسی - اردو وین مستعمل بقول آصفیه</p>	<p>بارای قرشت بر وزن خرگوش یعنی خروش و شور و غوغا صاحب سروری از منوچهر سند آرد (۵) خوشی و شادی امروز به ازدوش کنم بیا بچشم دست زخم نعره و اخروش کنم بیا صاحب رشیدی ذکر (ب) کرده گوید که به معنی خروشیدن و شور و غوغا کردن است و بقول خان آرزو در سراج شور و فریاد کردن صاحب نوادر ذکر هر دو کند و گوید که لغتی است از خروشیدن و اخروش صاحبان شمس و انند و موارد هم هر دو را نوشته اند مؤلف گوید که اخروشیدن اصل است و اخروش حاصل بالمصدر آن فارسیان در اول این الف وصلی آورده (اخروشیدن) (اخروش) کرده اند (ارو) الف اخروش فارسی - اردو وین مستعمل بقول آصفیه</p>

نذکر یعنی شور و غوغا - غل غپاڑہ (ب) شور کرنا - بقول آصفیہ غل کرنا - غوغا کرنا - شور مچانا
 (تاسخ ۱۵) دن حشر کا غربت نے مجھے دکھلایا - نالوں نے خروش صورت کا سنوایا
 (غافل ۱۵) جسمین دیوانے ترے شور مچا میں جا کر پڑ کیوں نہ صحرائے قیامت
 وہ بیابان بن جائے

اخرو کردن | استعمال - صاحب سرگذشت استعمال این کرده است و بمعنی

(روی رازش کردن بصد مہ درو) آورد (نشر) آن سرکمان بلند شدہ تراق بزانش
 می خورد - زانوش را گرفته اخرو کرده می نشیند - رخ "مؤلف گوید کہ (اخ) بمعنی آوردن
 ترجم و تاسف بجای خودش گذشت و از همین است (روی اخ کردن) و (اخرو
 کردن) کہ درین ہر دو (اخ) مجازاً بمعنی ترش و علامت ناگواری و آزار و گرفتہ
 راروی منہ سکیڑنا - منہ بنانا - (آصفیہ)

اخریان | بقول صاحب جہانگیری و ناصری و شمس با اول مفتوح ثانی زوہ

ورای کسوریتاع و کالا بود و آزاد اخریان) ہمہ و وہ و خای موقوف نیز خوانند کہ
 در ہمہ و وہ گذشت (کمال اسمیں ۵) چون میدہی مرا تو عطایای برگزین پزیر گزین
 چه آرست از اخریان شکر نہ صاحب برہان و جامع گوید کہ قماش و اسباب و متاع
 و کالای برگزیدہ را گویند - مخفی مباد کہ اصل این اخریان است در عربی زبان ثنیہ
 اُخری یعنی آن دو چیز کہ در ہمہ آخرین یعنی در عالم دیگر معتبر است کہ مراد از اعمال
 نیک و بد باشد فارسیان این را بمعنی مطلق متاع و کالا استعمال کردند و کثرت استعمال

در حرکات حروف ہم تغیری شلب و لہجہ بعض مقامات مقصورہ را بعد و دہ بدل کر دوا
 بعض متعین این را بتاع برگزیدہ مخصوص کنند این ہم تصرف منوی است۔ (ارو و)
 متاع عربی۔ اردو میں مستعمل بقول آصفیہ (بندر پونجی۔ آماشہ۔ آپ فرماتے ہیں
 کہ اہل لکھنؤ مذکور بولتے ہیں اور اہل دہلی موٹ (نیم لکھنوی سے) کی گہر ریزی ہمارے
 آبلون نے ٹوٹ کر نہ تھا متاع عمر جو وقف بیابان ہو گیا: (ظفر سے) بلا غارت گری
 آتی ہے ظالم تیرے غمے کو بڑ متاع صبر و طاقت سب مری اک پل میں غارت کی ہے
 اضریطا بقول برہان کبیر اول و ثالث و سکون ثانی و تھانی و طای حقی گندناہی
 صحرائی را گویند۔ قولنج بکشاید بول براند بربی کراش الکر کم خوانند صاحب مؤید و ہفت
 ہزارش و بقول صاحب اند این لغت عربی است صاحب محیط برگندنا گوید کہ ہم
 فارسی است و کالوخ نیز و بربی کراش و باصفہانی اثرہ و بخراسانی خاص و یونانی
 فراسینا و زو بعضی انجیدہ و بسریانی عطارا و پرومی نقلوطا و ہندی گندنا مشہور است
 ستانی و بربی و بلی می باشد و برگندناہی دشتی فرماید کہ گرم در آخر سوم و خشک و راول
 سوم۔ حریف و شدت منقح و مقطع و جالی و بغایت بدر بول و حیض۔ منافع بسیار دار
 متعین لغت عرب از اضریطا ساکت (ارو و) گندنا۔ بقول صاحب آصفیہ اسم
 مذکور ایک قسم کا سبزہ خوردنی جو بہن سے مشابہ ہوتا ہے عربی میں کراش فارسی میں
 زبو وہ بھی کہتے ہیں مزاج اول درجہ میں گرم۔ دوم میں خشک آپ فرماتے ہیں کہ
 (جو) بس میں بولنے سے جو سبزہ پیدا ہوتا ہے اصل میں اسے گندنا کہتے ہیں۔

اخصمہ | بقول صاحب جہانگیری و سراج و شمس و ہفت و برہان با قول مفتوح
 معنی اخصمہ کہ در مدودہ گذشت صاحب جامع گوید کہ این مخفف اخصمہ باشد بخیاں یا
 این مرتب است از (ا خ) و (م م) و ہای نسبت - ا خ کہ بجای خودش گذشت
 یعنی آوازیکہ در حالت تانسف می برآید و سم در عربی بمعنی زہر پس (اخصمہ) چیز
 باشد افسوسناک کہ منسوب است بہ سم کہ شراب را عقلا سم قاتل گفته اند برین دلیل کہ
 عادتش رو بکثرت کشد و کثرتش انسان را بگشدد و اگر آخ بمعنی خوش ہم گیریم جا دار و
 (۱۱۹۹) و بگو اخصمہ -

(۱) اخی	صاحب برہان ذکر ہر سہ لغت کردہ گوید کہ (۱) بروزن مخفی
(۲) اخیسک	نام قصبہ است در ماوراء النہر و ناحیہ فرغانہ از بہترین آن
(۳) اخیکت	بلاد و نسبت نمبر (۲) فرماید کہ بفتح سین دوم و سکون کاف مراد
- (اخی) در نمبر (۳) نویسد کہ با کاف و تالی قرشت بروزن و معنی اخیسک - صاحب جامع
 ذکر او ۳ - کردہ برای نمبر (۲) حوالہ برہان دہد - صاحب سروری بذکر ۲ و ۳ بر (۲)
 فرماید کہ ہمین است مولد (ایشیر) صاحب رشیدی بذکر او ۳ گوید کہ قصبہ است مولد
 ایشرو پای تحت عمر شیخ میرزا دبا بر بادشاہ و صاحب جہانگیری ہم بذکر نمبر (۱) قانع
 خان آرزو در سراج آورده کہ (اخی) مخفف (اخیسک) است و گوید کہ در سروری
 و غیرہ (اخیسک) بہ وسین و کاف تصحیف است و ہم فرماید کہ این پای تحت شیخ عمر
 میرزا پدر میرزا با بر شاہ بود - صاحب نامری بر نمبر (۱) نوشتہ کہ همان اخیسک و اخیکت باشد

صاحب ہفت برنبر (۱) ہنر بان برہان و از ما بقی ساکت مؤلف گوید کہ اول و سوم
ممدودہ ہم گذشت و نتیجہ تحقیق خان آرزو آنست کہ بجای نمبر (۲) بدون سین و دوم
(انسیک) گیریم و نمبر (۱) را مخفف آن دانیم اگرچہ ما خداین ہیج بفہم نمی آید کہ فارسیان
بچہ وجہ تفسیر ما بدین نام موسوم کردند و لیکن ایتقد رصراحت جا دارد کہ (سین)
بسین مہملہ اول و تحتانی و سین ثانی نام پادشاہ ماران است کہ بقول ہنود ہزار
سروار و گویند کہ او چتر و شتر بود و جهان بر یک سر از سرہای وی قائم (گذانی
التا طع) و فارسیان کاف نسبت یا تشبیہ بر آخر (سین) آورده (سیک) کرده باشند
و (اخ) کہ بمعنی خوش گذشت در اول این زیادہ کرده (انسیک) بمعنی خوش مقامی
کہ منسوب بہ شاہ ماران است و بدین وجہ کہ ہمین شہر پای تخت پدر بار شاہ بود بیا کرد
سطوتش این نام نہادہ باشند و مبالغہ مقصود آن باشد کہ بقای جهان از ہمین مقلم
است (و اللہ اعلم) اندرین صورت نمبر (۲) اصل باشد و (۱) مخفف آن و در (۳)
تخریفی شدہ - (ارو) ایک تفسیر کا نام (خسی) (انسیک) (انسیک) ہے جو
ماوراء النہر میں واقع ہے اور بار بار بادشاہ کا مولد ہے۔ (مذکر)

انخس | بقول صاحب ہنر بان و سراج و جامع و ناصری بفتح اول و سکون خان
معجمہ و شین قرشت قیمت و بہا و ارزش چیزی باشد صاحب ایتقد صراحت کند
کہ این لغت فارسی است مؤلف گوید کہ فارسی قدیم باشد و در ممدودہ ہم ذکر
این گذشت (ارو) قیمت (موت) دیکھو انخس۔

الف) خشج

بقول صاحب برهان الف پروزن ته رتج (۱) معنی ضد و نقیض

(ب) خشک

و مخالف باشد و (۲) هر یک از عناصر رابعه را نیز گویند و ب

با کاف پروزن الف مرادش - صاحب ناصری ذکر هر دو کرده صاحب جامع صراحت
کننده این هر دو مختلف آن هر دو است که بالف محدود گذشته صاحب شمس بر

الف نوشته که باخای موقوف ویای فارسی یک طبع از طبائع اربعه که تباریش عنصر گویند
و نیز نامها و باخای موقوف و شین منقوطه ویای مجهول معنی ضد و نسبت (ب) فرماید

که قصبه است در ماوراءالنهر از مضافات فرغانه مؤلف عرض کند که مقصودش از
یای فارسی - یای معروف است که فارسیان در تلفظ یای مجهول را اصلاً استعمال نکنند

و معنی اول اصل است و معنی دوم مجازتاً بر ضدتیت یکی با دیگری آنچه صاحب شمس ب
معنی قصبه گرفته است تسامح است که این با اتفاق اهل لغت با سینه جمله گذشته از سلسله

حروف لغت می کشاید که هو کتابت و تصرف کاتب نیست - مخفی مباد که بنحیال (بخشج)
اصل است بدون همرد بهین معنی و فارسیان الف و صلی در اول این آورده در بخشج

گردند و جمیم عربی را بقاعده خود با (کاف فارسی) بدل کرده (خشک) کردند - صاحبان لغت
بر سبب صراحت کاف فارسی یا عربی کرده اند و بنحیال با چنانکه بالا مذکور شد کاف فارسی

باشد و در محدوده (خشک) بقول برهان بکاف فارسی گذشته است و این مؤید بنحیال
است - لب و لجه بعضی مقامات مقصوره را بجه و ده بدل کرده (خشک) بدون الف

نیاورد و این دلیل است بر اصلیت (خشج) و حقیقت خشج بجایش مذکور شود - صاحب

جهانگیری فرماید که اشخیان و خشیکان جمع این باشد چنانکه بعد بجز نظم کرده (ه) شوند و هم
بسی و از موده کز ره طبع بی با ستخانه دگر می شوند خشیکان (ا ر و و) و یکهو آشخج -

انگسسه | بقول صاحب بحر عجم بستم همزه و سکون خای مجمه و فتح کاف تازی و سنین همله

(ا) در ترکی چیز است که زمان از کراس و وزند و بر پشت ابر و بند و شکل تیر و ران

نقش کنند و آرسنه از ظاهر و حیدر آرد که در صفت قاش فرودش گفته (ه) و دست

فرسود این بمقرا ریزه انگسسه قاش او شد فگار بی فرماید که قاش در ترکی ابر و دست به با

ذکر (اوخ کسمه بوا کرده گوید که بعضی از فضلا از نام نانی نوشته اند لیکن از اشعار استادان

معنی کج و محرف مستفاد میشود و از باقر کاشی سند آورده (ه) باز پس دیدن او

نگاهی دارد و بی که تواند یک انداز زدن بر سپی بی گوید که تحقیق آنست که (اوخ کسمه نگاه)

معنی برگشته نگاه است و از زبانان شنیده شده (انتهی) خان آرزو در سراج برد او کسمه

فرماید که در ترکی اوخ تیر را گویند درین صورت معنی قیچاق اندازی که تیر بازگشته زدن است

باشد و در شعرا قول بدانوجه صحیحست دارد که قاش خرزهره صورت بجان دارد و در شعر دو هم ظاهر

است (فقط) مؤلف گوید که (اوق) بقول صاحب لغات ترکی به سکون و آو و قاف

تیر گفته اند و کسمه با الفتح و ترکی زبان پارچه را گویند (کذافی کنز) و از لغات ترکی ثابت است

که قاش معنی ابر و دست پس فارسیان قاف را به خای مجمه بدل کردند اگر چه این بظاهر

خلاف قیاس است زیرا که بقاعده فارسی قاف به خای مجمه بدل نشود مگر بالعکس این

ولیکن ممکن است که فارسیان اولاً قاف را به کاف بدل کرده باشند و زان بعد کاف

بہ خای مجھ دو آو علامت منٹہ را کہ در رسم الخط ترکی می آید حذف کردند و ہای نسبت پر آخر
 کسم آبروہ (انکسمہ) کردند کہ معنی (تیر منسوب بہ پارچہ) و مراد از نقش تیر است کہ بر پارچہ
 کشند و اچو پارچہ را بکار عصا بہ و سر بند استعمال نمایند ہم در عجم و ہم در ترک رواج دار و
 نقش از علامت شجاعت پسندی زمان خیال کنند و این قسم سر بند مرغوب زمان ترک و عجم باشد
 پس طاہر وحید در شعر اول (انکسمہ ابرو بہ پارچہ را گفتہ کہ برابر و بستہ باشد یا مضمون بلوغ
 او صفحہ جبین را پارچہ قرار دہد و ابرو را نقش تیر پس معلوم میشود کہ این شعر در صفت زین
 قاش فروش است و صراحت (انکسمہ نگاہ) کہ در کلام باقر کاشی مذکور شد در ملحقات
 این کنیم۔ (ارو) قصابہ۔ بقول اصفیہ (عربی۔ اردو میں مستعمل) اسم مذکورہ رومال جو
 عورتیں اپنے سر سے باندھتی ہیں۔ بہارین اسکو ڈھاٹھو کہتے ہیں مؤلف کہتا ہے کہ
 دکن میں کسا بہ اور کسا وہ مستعمل ہے۔ پس وہ قصابہ مراد ہے جس پر تیر و نا نقش ہو۔

<p>انکسمہ اندازی (اصطلاح) بقول</p>	<p>نشہ۔ ما بر لفظ انکسمہ بہ تحقیق معنی سر بند</p>
<p>صاحب بحر عجم تیر باز گشتی زدن و صاحب</p>	<p>و قصابہ را ذکر کردہ ایم و درین اصطلاح لفظ</p>
<p>انند نقل قول غیاث بہین معنی کر وہ و صاحب</p>	<p>(اندازی) متقاضی آنست کہ انکسمہ را معنی</p>
<p>غیاث این را بجوالہ چراغ ہدایت آورده</p>	<p>قصاب ہم گیریم اگر سندی می بود تصنیف آن</p>
<p>و صاحب چراغ این را نوشته بنیال مادہ</p>	<p>انکسمہ می شد بائی حال ما را بدون شد با معنی بیان</p>
<p>اندازی) نقابی بر آن انداختن است کہ بر آن</p>	<p>کرده بحر و بہان اتفاق نیست (ارو)</p>
<p>نقوش تیر باشد حیف است کہ سندی پیش</p>	<p>منہ پر الیا نقاب ڈالنا جس پر تیر و نا نقش ہو</p>

<p>صاحب رساله فرماتے ہیں کہ نقاب اب علی العموم مونت مستقل ہے۔ انکسمہ نگاہ (اصطلاح) بقول بہار کہ ابراوخ کسمہ (لوشہ بمعنی برگشتہ نگاہ است سند این از باقر کاشی بر (انکسمہ) گذشت ما صراحت معنی و ماخذ (انکسمہ) ہمد را بنجا کرده ایم پس (انکسمہ نگاہ) درین جا بقدم صفت</p>	<p>بمعنی نگاہیکہ مثل حکسمہ است و کتابیہ باشد از وزویدہ یعنی نگاہی کہ بگوشہ چشم کنند۔ بدین وجه کہ این حرکت مصنوعی است فارسیان آنرا (انکسمہ نگاہ) نام کردند (اردو) ترجمہی نظریا نگاہ بقول اصغیر چشم چشم آلودہ نگاہ نازمشوقانہ انذار سے دیکھنا نیم نگاہ۔ آپہی نے دکن انکھونسی دیکھنا) کا ذکر کیا ہے یعنی گوشہ چشم سے دیکھنا۔ انکھ پر اگر دیکھنا</p>
<p>انکلندو بقول صاحب سروری لفتح ہمزہ و سکون خا و فتح کافین و سکون نون و ضم وال ہملہ چیزی باشد از مس یا از چوب ساخته و سری گرد و کوچک دارو و دودستہ بر آن نصب کنند و سنگ زیرہ بسیار در آن تعبیه کنند و چون آنرا می جنباتند آواز میزند و طفلان را بان مشغول می سازند شمس فخری گوید (س) ظفر از رایت دشا و باشد بان طفلکان از انکلندو و فرماید کہ در فرنگ (انکلندو) آمدہ کہ بجای کاف اول لام باشد۔ صاحب فرنگ جہانگیری این را بہ لام سوم نوشتہ و ہمین شعر شمس فخری را بند خود ہم آورده کہ در مصرع ثانیث (انکلندو) بلام است و در نسخہ دیوان شمس فخری ہم ہمچنین یافتہ می شود۔ صاحب بہان بر (انکلندو) فرماید کہ لفتح اول و لام و کاف و سکون ثانی و نون و وال اسجد مضموم بواو زوہ یا زیکہ باشد اطفال را و آن چنان کہ چیزی بسازند و در در میان حالی از مس یا از چوب بمقدار لیون یا بگتر و در درون آن</p>	<p>انکلندو بقول صاحب سروری لفتح ہمزہ و سکون خا و فتح کافین و سکون نون و ضم وال ہملہ چیزی باشد از مس یا از چوب ساخته و سری گرد و کوچک دارو و دودستہ بر آن نصب کنند و سنگ زیرہ بسیار در آن تعبیه کنند و چون آنرا می جنباتند آواز میزند و طفلان را بان مشغول می سازند شمس فخری گوید (س) ظفر از رایت دشا و باشد بان طفلکان از انکلندو و فرماید کہ در فرنگ (انکلندو) آمدہ کہ بجای کاف اول لام باشد۔ صاحب فرنگ جہانگیری این را بہ لام سوم نوشتہ و ہمین شعر شمس فخری را بند خود ہم آورده کہ در مصرع ثانیث (انکلندو) بلام است و در نسخہ دیوان شمس فخری ہم ہمچنین یافتہ می شود۔ صاحب بہان بر (انکلندو) فرماید کہ لفتح اول و لام و کاف و سکون ثانی و نون و وال اسجد مضموم بواو زوہ یا زیکہ باشد اطفال را و آن چنان کہ چیزی بسازند و در در میان حالی از مس یا از چوب بمقدار لیون یا بگتر و در درون آن</p>

شکرزیه ریزند و دسته بر آن نصب کنند و بدست اطفال دهند. چون آنرا بجایان تصدیه ای
 بر آید طفلان بدان مشغول شوند. فرماید که کاف سوم هم بنظر آمده صاحبان رشیدی و هفت و
 جامع هم ذکر این بلام سوم کرده اند مؤلف گوید که کند و بقول صاحب برهان بفتح اول
 طرفی را گویند مانند خم بزرگی که آنرا از گل سازند و پراز غله کنند و معرب آن کند و ج
 است عجیبی نیست که مولدین عرب و راول این لفظ اقل آورده (اقل کند و ج) نام این نهاد
 باشد که قلیل ترین سبب و بعوض غله پراز شکر زیا می باشد تشبیهی با کند و ج) وارو با کوچکی و فارسیان
 کاف اقل را باغای مجمه بدل کردند همچو (افکسمه) و (انگسمه) که گذشت و جمیم علامت تعریب
 را حذف کرده باشند (انگ کند و ج) شد یا اینکه بلفظ (انخ) که در عربی معنی برادر است کاف
 تشویه آورده (انخک) کردند معنی برادر کوچک و با کند و ج) مرکب کردند که معنی برادر کوچک نظر
 غله باشد و استدرا علم. این قدر متحقق است که لفظ کند و ج) باعتبار حقیقت آن تشبیهاً درین
 اصطلاح داخل است و جزو اولش یعنی (انخک) یا (انخل) با و مرکب شده مخفی مباد که حکم
 در فارسی زبان معنی چیز آندم (که می آید) پس عجیبی نیست که فارسیان بخذف هم (انخک)
 را با کند و ج) مرکب کرده (انگ کند و ج) کرده باشند معنی طرفی که چیز ناست و استدرا علم. واضح باشد
 که بر (انگ کند و ج) هم ذکر این می آید و (انگ کند و ج) هم در معنای سجد و او آخر هم گذشت بخمال
 ما آن مختلف (انگ کند و ج) باشد و معنای اول نتیجه لب و لهجه مقامی است (ارو و) چنانچه
 و کیعوا خنکند.

ان حکم بقول صاحب سروری و ناصری بخای مجمه و کاف تازی بوزن مریم معنی

چمبر و غربال و غیره و بقول صاحب رشیدی چمبر د ف و غربال و غیره که بتازی اطا گویند بالکسر کذا فی السامی مؤلف گوید که این لغت فارسی است (ارو و) چمبر فارسی (ارو وین مستعمل) بقول اصفیه (مذکر) سرپوش - گروه - گھیرا -

احکم کند و اصطلاح - بقول صاحب گلی که برای حفاظت غله حازند و درینجا معنی شمس - نفتح الف و ضم کاف عربی چمبر و مطلق ظرف پس چمبر ظرف نما را حکم کند و در غربال و غیره - و بگر کسی ذکر این نکروونه گفت همچو دلو و غیر ذلک پس اینرا مرادف چمبر گردندی پیش شد مؤلف گوید که (احکم) بوزن خطاست (ارو و) ده طرف جو چمبرها بویضی کشا مریم معنی چمبر گذشت و کند و معنی ظرفی است ہو جیسے ڈول و غیره - مذکر -

انکلند و بقول صاحب سراج نفتح اول و کاف تازی و ضم وال و سکون نون و وا بازیچه است که از مس و چوب و امثال آن سازند و مس ریز با یا سنگ ریز با در آن اندازند و بخیانتند تا طفلان با و از آن مشغول شوند - فرماید که بعضی بجای کاف لام گفته اند و این اغلب که تصحیف باشد و قوسی (انکلند) نوشته به شین بحجه و کاف و لام بهمن معنی و در بیت فخری نیز که مستند جمیع فرهنگهاست بجای (انکلند) و (انکلند) است (ر ۵) ظفر از رایت و شاد باشد زبان طفلکان در شکلند و مؤلف گوید که شد بحجبتیم تصریفها در لغت فارسی کرده اند و طرفه ماجراست که همان یک سند شمس فخری را به تبدیل حروف هر یک محقق بکام خود گرفته است یعنی همین یک شعراست که به سند (انکلند) و (انکلند) و همین را بسند (انکلند) آورده اند که می آید و درین جا با ستاد (انکلند) و ذکر آن شد

اگر این تحریف نیست چه باشد - حاصل نیست که تحقیق خان آرزو اصل این (اخلکندو) است که خیال ما مرکب باشد از (اخ) یعنی خوش و (اکندو) یعنی ظرف معلوم که معنی لفظی (اخلکندو) ظرف خوش باشد و کنایه از (باریچه معلوم) که در هندی آزار (همچنان) گفته اند ما این را تسلیم کنیم که فی الجمله تسکین بخش است از ماخذ آنچه خان آرزو ذکر تصحیف کند که بجای کاف لام گرفته اند نتیجه آن (اخلکندو) است و کسی ذکر این نکرد پس تسامح در طرز بیان اوست و آنچه ذکر (اخلکندو) هم کرده است آنرا تصحیف بحت و انیم زیرا که لفظ (اخلکندو) که جزو لازمه این لغت است بر هم میشود و غیر از غلطی کتابت نباشد و سندی را که برای این از شمس فخری آورده است همان است که بر (اخلکندو) - هر دو کاف ذکر کرده ایم و مافی الحقیقت این سندر در متعلق به (اخلکندو - بلام و کاف) و انیم که می آید زیرا که نسخه دیوانش تصدیق آن می کند - پس آنرا که در همین سند (اخلکندو) نوشته مقصود خود حاصل کرده اند مرکب تصحیف اندولیل ما این است که در دعوی شان لفظ (اخلکندو) بر هم می خورد که جزو لاتیفک این لغت است (ارو و) و بگوید (اخلکندو)

الف) اخلوبه	بقول صاحب اند هر سه مرادف یکدیگر یعنی کلمه کلاه و جامه و
ب) اخلوجه	گوی گریبان و امثال آن باشد صاحبان سراج و شمس و مفت
ج) اخلورنه	و برهان ذکر (ج) کنند بفتح زای فارسی و نون بر وزن کیسوزنه
	و صاحب ناصری با اتفاق برهان گوید که بضم الف است و آرا بنده و بندینه هم گویند
	و صاحب سروری بفتح همزه و زای فارسی و نون آورده و صاحب جهانگیری صراحت میکند

که با اول مفتوح و ثانی زوده و کاف عجمی مضموم و و او مجهول و زای عجمی مفتوح باشد
 در فیه احوال خوارزمی (س) در زوری فلک که مهر است پنجاه و نه کلاه او با دانه مو
 گوید که در هر سه لغات (اخ) یعنی خوش است که گذشت و در الف کوب هم
 نسبت معنی منسوب به کوب باشد و کوب بقول برهان آله که فیلبا لمن استعمال کنند یعنی
 انگش و اهل صنعت کلمه گریبان از آهن یا غیر ذلک هم سازند که مشابه انگش باشد پس
 اخکوب چیزی باشد خوش که نسبت دارد به کوب و کنایه از کلمه گریبان و قبا و نسبت
 ب (ب) عرض می شود که کوبه بجم فارسی معنی راه تنگ آمده (کنامی بالبرهان) و فارسیان
 جمیم عربی را بفارسی و بالعکس آن بدل کنند چون اکوج و کوچ که معنی احوال است
 و های بتوز در آخر این زیاد کرده اند پس وب معنی چیزی خوش که باره تنگ نسبت
 دارد و کنایه باشد از حلقه که گوی گریبان در داخل شود و مجازاً گوی گریبان را هم
 گفته اند نسبت رج خیال با نیست که اصل این (اخکوزینه) بکاف عربی و ب (ب)
 بتوز بود یا (اخکوزینه) به کاف فارسی و زای فارسی به صورت اول بعد لفظ (اخ)
 لفظ کوز است معنی پشت خمیده و در آخر آن کلمه زینه که علامت نسبت است
 زیاده کردند همچو پارینه و دیرینه و گنجینه و غیره پس معنی لفظی (اخکوزینه) چیزی است
 خوش که منسوب به خمیده پشت است و کنایه باشد از کلمه گریبان و قبا که آن هم
 خمیده پشت باشد و بصورت ثانی بعد لفظ (اخ) لفظ (گوزه) آورده اند که به معنی
 پیله ابریشم است و بحدف های آخر کوزینه (ب) زیاد کردند برای افاده معنی نسبت

پس معنی نقلی (انگلوژنیم) چیزی خوش باشد کہ نسبت دارد با پیلہ ابرشیم و کنا یہ باشد
 بانکہ قبا۔ و ربرد و صورت بنیہ بالا کثرت استعمال یا ی تثنائی حذف شد و (انگلوژنیم)
 و (انگلوژنیم) باقی ماند حاصل انست کہ اگر کاف را عربی گیریم زای منقوطہ را ہم عربی گیریم
 نہ زای فارسی چنانچہ صاحب اتند این را بہ زای ہوز (انگلوژنیم) نوشتہ است و
 بصورت ثانی باید کہ کاف فارسی و زای فارسی (انگلوژنیم) خوانیم چنانکہ صاحب
 جهانگیری صراحت کردہ مخفی مباد کہ صاحب برہان بر کلمہ (ند) گوید کہ بہ فتح
 اول و ثانی افادہ معنی لیاقت کند چون شاہانہ و بزرگانہ مقصود برہان
 جزین نباشد کہ بر لفظ شاہان و بزرگان کلمہ (ند) آورده یک نون حذف کردند
 و صاحبان قواعد فارسی برینند کہ بر لفظ شاہان و بزرگان ہای نسبت آوردند
 و بس۔ باقی حال اگر قاعدہ بیئہ برہان را جاری کنیم (انگلوژنیم) مرکب باشد
 از لفظ (رخ) و (کوز) و کلمہ (ند) و برہمین قیاس حقیقت (انگلوژنیم) باشد و گیریم
 (ارو) گنڈی۔ بقول صاحب آصفیہ کپڑے کی گول ہول سلی ہوئی گولی جسے
 حلقہ میں لگا کر انگر کے کا پردہ یا گریبان وغیرہ باہم ملا دیتے ہیں۔ گوے گریبان۔
 بچہ۔ گوپک۔ ہم عرض کرتے ہیں کہ آج کل کے رواج میں ٹوپوں میں ہی
 ایسی گنڈیاں لگاتے ہیں (رخ) کائٹا۔ بقول آصفیہ ہٹ۔ مؤلف عرض
 کرتا ہے کہ یہ وہ مختصری چیز ہے جو اکثر پہل سے بنائی جاتی ہے اور گنڈی کے عوض

تاریخ اہتمام جلد سوم طبع از جناب مولوی میر نواز شمس علی صاحب

لمعہ تکمیل یا دیگر شعراء و شہید مغفور

بلخی نخستہ رقم آصف اللغات بود
مخط بھر حجم آصف اللغات بود
وجود بخش عدم آصف اللغات بود
عدیل ساغر حجم آصف اللغات بود
مثل تیغ و دوم آصف اللغات بود

معین اہل قلم آصف اللغات بود
موتیہ الفضلا قطرہ است از موحش
لسی لغات غریب آمدہ از و بوجود
بآب لطق عجمی دہد خبر در ہند
بھرید و زبان کرد قطع حجتت ہا

زلمتہ سلم سال طبع بشد روشن

پسند اہل عجم آصف اللغات بود
(۱۰۱۹۶)

واجب العرض

بدینوجہ کہ ہم نے کل نسخائے مطبوعہ کو پبلک کے لئے وقف کر دیا ہے اور اس
کتاب کے حق تالیف کو بھی پبلک کی نذر کر دیا ہے اس لئے آئندہ اسکی ضرورت
نہیں خیال کی جاتی کہ ہر ایک نسخہ پر مؤلف کے دستخط رہیں صرف بطور علامت سلسلہ
مطبوعہ عزیز المطابع ہمنے آخر پر دستخط کئے ہیں۔

عزیز المطابع حیدرآباد

(مؤلف)

1019